

Artuklu'da 19. Yüzyıldan Günümüze Cumbalı Bir Yapı: Ferit Koç Evi Restorasyon Önerisi

Geliş Tarihi/Received: 21.04.2021
Kabul Tarihi/Accepted: 29.12.2021
DOI: 10.46372/arts.1013207

Süleyman GENÇ
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
GSMF, Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans Programı (Mezun)
suleymangenncc@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5377-1640

Dr. Öğretim Üyesi Tülay KARADAYI YENİCE
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü
tulay.yenice@hku.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7063-6520

ÖZ

Mardin, Mezopotamya coğrafyasında birçok uygarlığa kucak açmış ve günümüzde bu kültürlerin izlerini taşıyan kozmopolit bir kenttir. Organik kurgudaki sokakları ve Mezopotamya ovasına bakan yerleşim dokusu nedeniyle oldukça karmaşık bir planlamaya sahiptir. Arazi koşulları göz önüne alındığında eğimli bir yapıya sahip olan Mardin'de yerleşim, araziye ve komşu yapıya saygı gösterecek şekilde yapılmıştır. Mardin ve civarında bulunan sivil mimarlık örnekleri 19. ve 20. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Ferit Koç Evi Mardin'de günümüze kadaryıkılmadan ayakta kalabilmiş kültürün taşla işlendiği önemli yapılarından bir tanesidir. Tarihi Mardin kentsel sit alanı içerisinde yer alan yapı 1979 yılında tescil edilmiştir. Yapıda yapılan incelemeler neticesinde günümüzün konfor şartlarını karşılayamadığı ve uygunsuz onarımlar sonucu zarar gördüğü tespit edilmiştir. Hatalı onarımların yanında sorunların büyük bir kısmının terk nedeniyle olduğu anlaşılmıştır. Yapının Mezopotamya'ya bakan güney cephesinde cumba bulunmaktadır ve Mardin'deki iki yapıdan biri olma özelliğine sahiptir. Çalışma sonucunda evin zaman içerisinde zarar gören yerleri tespit edilmiş ve gerekli müdahale kararları verilmiştir. Projede süreç içerisinde yok olan veya değişen kapı pencere kasaları, süslemeler ve kopan parçalar benzer dönem örnekleri göz önüne alınarak tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: koruma, restorasyon, mardin, kültürel miras

Genç, S. ve Karadayı Yenice, T. (2022). Artuklu'da 19. Yüzyıldan
Günümüze Cumbalı Bir Yapı: Ferit Koç Evi Restorasyon Önerisi.
ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi, 7, 105-127

From the 19th century a Building With a Bay Window in Artuklu: Ferit Koç House Restoration Proposal

ABSTRACT

Mardin is a cosmopolitan city that embraced many civilizations in the Mesopotamian geography and carries the traces of these cultures today. It has a very complex planning due to its organically designed streets and the settlement pattern overlooking the Mesopotamian plain. Civil architecture examples found in and around Mardin are dated to the 19th and 20th centuries. Ferit Koç House is one of the important structures of the culture that has survived until today in Mardin, where the stone is processed. Artuklu District, Teker Neighborhood. The building, which is located in the historical Mardin urban site, was registered in 1979. As a result of the examinations made in the building, it was determined that it could not meet today's comfort conditions and was damaged as a result of inappropriate repairs. There is a bay window on the south side of the building, facing Mesopotamia, it is one of the two buildings in Mardin. As a result the study, the damaged parts of the house over time were determined and necessary intervention decisions were made. In the project, door and window frames, decorations and broken pieces that disappeared or changed during the process were completed by considering examples of similar periods.

Keywords: conservation, restoration, mardin, cultural heritage

GİRİŞ¹

Tarihi yapıları koruyup yaşatma ve gelecek nesillere aktarmak, mimarlık tarihinin önemli konularından biridir. Tarihi değeri olan taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarını günümüze getiren etken, her dönemin bir önceki dönem eserlerinden bir şekilde faydalanmak veya korumanın yeniden yapma işleminden daha kolay olduğu bilinci olabilmektedir. Bu sebeple ülkemiz coğrafyasında kültürlerin mimariye yansımaları şeklinde karşımıza çıkan tarihi yapıların korunması akademik çalışmalara konu olmaktadır. Bu örneklerden en önemlilerinden biri de Tarihi Mardin Evleri'dir. Bu evlerin her biri ayrı ayrı üzerinde konuşulması, tartışılması ve belgelenmesi gereken kültürel mimari miraslarımızdır.

Tarihsel süreç içerisinde birçok farklı kültüre ev sahipliği yapan Mardin kentinin tarihi kaynaklara yansıdığı en erken dönem IV. yüzyılın ikinci yarısından sonrasına rastlamaktadır. Marcellinus'un kayıtlarında Mardin adı "Maridel" olarak geçmekte ve bir kale yerleşimi olarak anılmaktadır. Süryanice kaynaklarda Marde, Arapça kaynaklarda ise Maridin olarak rastlamak da mümkündür (Minorsky, 1997, s. 321). Mardin çevresindeki siyasi istikrarsızlık nedeniyle şehir XI. yüzyıla kadar kale merkezli yerleşim karakterini korumuştur. Mardin bölgesinde XI. yüzyılda sağlanan idari ve siyasi istikrar ortamının yarattığı imar ve inşaa faaliyetleri XII. yüzyılın başında bölgede egemenlik kuran Artuklu döneminde artarak devam etmiştir. Kale dışında kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde artan ticari faaliyet, kent mekânsal gelişimini etkilemiştir (Gabriel, 2014, s. 27). Bu dönemde de pek çok kez saldırıya uğrayan şehrin kale dışındaki kısmı tahrip edilmiş ancak kale güçlü yapısı nedeniyle ele geçirilememiş ve tahribata uğramamıştır (Göyünç, 1991, s. 34).

Mardin'in XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı egemenliğine girmesiyle birlikte kalenin giderek önemini kaybettiği bilinmektedir. Nitekim 1766'da Mardin'e gelen Niebuhur'dan kale içinde önceleri iki yüz kadar evin bulunduğunu, ancak bu evlerden sadece seksen kadarında iskân edildiğini belirtir (Niebuhr, 1792, s. 136). XIX. yüzyıldan itibaren kale içerisinde sivil yerleşme kalmadığı bilinmektedir. Bu gelişmelere karşın kent, kalenin önemini yitirmesiyle birlikte kalenin güneyinde, Ulu Cami odak oluşturacak biçimde camini doğu-batı eksenindeki yollar üzerinde gelişme gösterecektir. Diğer taraftan kentsel yerleşim alanı, beden adı verilen

¹ Bu araştırma, Süleyman GENÇ tarafından Dr. Öğretim Üyesi Tülay KARADAYI YENİCE tarafından hazırlanan ve 2021 yılında Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalında kabul edilen "Mardin İli Artuklu İlçesi, Ferit Koç Evi Restorasyon Önerisi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

yüksekçe olmayan ve bazı yerlerde sivil yapılarla birleşen yüksek duvarla çevrelendiği bilinmektedir (Göyünç, 1991, s. 36).

Mardin geleneksel şehir dokusu, kalenin güney eteklerinden Mezopotamya ovasına doğru merdiveni andıran teraslı yapıların yayılmasıyla kendine özgü bir mimari yapılaşma göstermektedir. Kent, üzerinde yer aldığı yamacın sınırlarını aşmamış olup sıkışık bir görünüme sahiptir. Günümüzün düzenli, geometrik planlama anlayışı yerine organik bir planlama görülmektedir. Geleneksel şehir dokusunun silüetini büyük ölçüde sivil mimarlık örnekleri oluşturmaktadır. Parsellere organik bir biçimde boşluk bırakmadan tam olarak yerleşmeyi amaçlayan evlerin çoğunun bitişik nizam olması nedeniyle sokağa geçiş sağlamak için kabaltı denilen yöresel adıyla abbaralar oluşmuştur. Mardin evlerinde plan oluşumu avlu göz önüne alarak şekillenmektedir (Alioğlu, 2000, s. 33).

Geleneksel Mardin evlerini oluşturan kapalı mekânların yanı sıra tasarımın büyük bir kısmını belirleyen, eyvan ve revak adı verilen yarı açık mekânlar bulunmaktadır. Eyvan, üç tarafı ve üstü kapalı olan önü açık mekânlardır. Revak birimleri yapıya estetik açıdan pozitif bir hava katmasının yanı sıra günlük işlerin yapıldığı ve serinleme amaçlı kullanımları da söz konusudur. Geleneksel evlerde ışık denilen odalar, içinde bulunan mevsimin tersine bir iklim sağlayarak işleri kolaylaştırmaktadır (Alioğlu, 2000, s. 55-74).

Türk evi plan tipolojilerinde var olan haremlik-selamlık mekân sınıflandırılmasına Tarihi Mardin Evleri'nde rastlamak mümkündür. Bu mekânlara Mardin'in ileri gelen ailelerinin yapılarında rastlanmaktadır, giriş katında selamlık bölümü, üst katlarda ise haremlik bölümü mevcuttur. Bazı durumlarda zemin katın yetersiz kalmasıyla iki fonksiyonda üst katta konumlandırılmaktadır. Ev sahibinin statüsünü temsil eden, duvarlarında nitelikli nişlere yer verilen ve tonozunda bezemelerin olduğu manzaraya hâkim başoda geleneği Mardin'de de görülmektedir.

Gerek yapı gerekse yerleşme bütünü olarak kültürel mirasımız içerisinde önemli yer tutan Mardin geleneksel şehir dokusu, 1980'li yıllarda kentsel sit alanı ilan edilerek koruma altına alınmış ve 2000 yılından itibaren UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesine eklenmiştir. Kent, resmi olarak koruma altına alınınca bölgede restorasyon çalışmaları hız kazanmıştır. Tarihi Mardin Evleri, özgün yapısını bozan çağdaş ekler, bakımsızlık, doğal etkenler gibi sebepler ile tarihi dokusunu ve özgünlüğünü yitirme riski ile karşı karşıyadır. Dünya mirasının önemli bir parçası olan bu evlerde bozulma nedenlerinin ve şekillerinin çağdaş yöntemlerle doğru araştırılması ve tespit edilmesi

oldukça önemlidir. Bu nedenle mimari mirasın bir parçası olan geleneksel Mardin evlerinin özgün karakterleri ile birlikte korunması ve gelecek nesillere ulaştırılması önemlidir (Genç, 2021, s. 1).

Bu araştırma kapsamında daha önce üzerinde detaylı araştırma ve belgeleme yapılmamış olan Ferit Koç Evi incelenmektedir. Yapı sahip olduğu cumba karakteri ile diğer tarihi Mardin evlerinden de farklılaşmaktadır. Bu nedenle araştırmanın Ferit Koç Evi örneğinde mimari karakterin tanımlanmasının yanı sıra olası belgeleme çalışmalarına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ferit Koç'a ait olan yapı yakın geçmişte Mardin Müze'sine tahsis edilmiştir. Yapıda çalışma yapabilmek adına müzeden gerekli izinler alındıktan sonra yapı fotoğraflanıp yerinde incelemelerde bulunulmuştur. Ülkemizde ve Mardin'de geleneksel taş mimarisi üzerine konut ölçeğinde önceden yapılmış çalışmalar incelenmiştir.

KONU ve YÖNTEM

Araştırmanın kapsamını Mardin ili tarihi kent merkezinde bulunan; plan, cephe, malzeme ve yapım tekniği ile Geleneksel Mardin Evleri'nin karakteristik özelliklerini taşıyan Ferit Koç Evi oluşturmaktadır. 24. Destan Sokağı'nın batısına bakan evin sahipleri Mardin'de ikamet etmediğinden çalışma konusu olarak sokağın doğusunda yer alan Ferit Koç'a ait olan cumbalı bölüm seçilmiştir. Mardin'de yer alan çok az sayıda cumbalı yapıdan biri olma özelliğini taşıması, nitelikli süsleme kurgusu ve plan tipiyle yapının tez konusu olarak seçilmesinde etkili olmuştur.

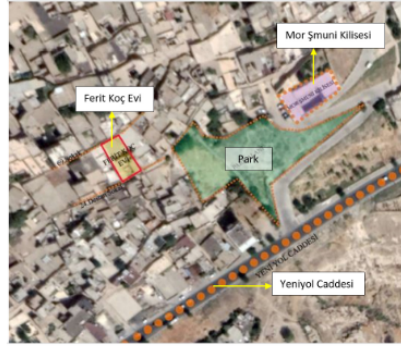
Araştırmanın yöntem kurgusu üç aşamadan meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi saha tespitlerine dayalı rölöve çalışmalarıdır. Rölöve aşamasında klasik ölçüm yöntemine dayalı bir yaklaşım çerçevesinde, lazerli ölçüm aletleri aracılığı ile ölçümler yapılmış ve elde edilen veri-bulgular bilgisayar yardımı ile sayısal ortama aktarılmıştır. Bu sayede tüm bozulma ve deformasyonlar mümkün olan en az hata ile belgelenmiştir. Bununla birlikte çok sayıda ve yüksek çözünürlükte fotoğraflar ile çalışmanın tespit aşaması sonuçlandırılmıştır. Araştırma yönteminin ikinci aşamasını restitüsyon çalışması oluşturmaktadır. Yapıyı da kapsayan alana ilişkin daha yayınlanmış belgeler ve fotoğraflar yardımıyla yapıdan gelen izler doğrultusunda muhdes bölümler kaldırılıp özgün hali belirlenerek çizilmiştir. Son aşamasını ise, yapının özgün karakteri ile birlikte korunmasını amaçlayan ve onarım müdahalelerini içeren restorasyon aşaması oluşturmaktadır. Restorasyon aşaması, restitüsyon aşamasını

takiben hazırlanmış olan müdahale paftasını içermektedir. Zorunlu olmadıkça bütünleme yapılmayacak olan yapıda temizleme, sağlama, yenileme ve bütünleme teknikleri kullanılmıştır. Özgünlüğünü yitirmemiş olan her eleman temizlendikten sonra sağlama yapılmıştır. Yapıya sonradan eklenen her türlü muhdes kaldırılmıştır. Yapının çevre dokuya uygun bir müdahale yöntemiyle özgün haline getirilmesi hedeflenmiştir. Araştırmanın temel materyallerini, saha araştırmasında yapılan tespitlerin yanı sıra, harita, görsel ve yazılı kaynaklar oluşturmaktadır.

FERİT KOÇ EVİ ve MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Yapının Konumu ve Tarihi

Yapı, Mardin İli, Artuklu İlçesi, 31.32.L.c pafta, 387 ada, 4 parsel, Teker Mahallesi 24. Destan sokakta inşa edilmiş olup Mor Şimuni Kilisesi'nin batısında yer almaktadır (Görsel 1). Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 21.09.1979 tarih ve A-1933 sayılı kararı ile II. derece korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir.

Görsel 1.Yapının tarihi kent merkezi içindeki konumu

Evin tarihi hakkında çeşitli kaynaklardan edinilen bilgilere göre, XIX. yüzyılda Mardin'in Mimarbaşı Sarkis Lole tarafından yapılmıştır ve Ermeni İncemyan Ailesi'ne aittir. İncemyanların evi dönemin Meclis-i İdare azası Abdülkadir Paşa tarafından alınmıştır (Genç, 2021, s. 32). Şengül tarafından yapılan araştırmaya göre, 1907 tarihinde evin tapusunun Abdulkadir Paşa ve Hüseyin Çelebi'ye ait olduğu görülmüştür (Şengül, 2017, s. 54). Hüseyin Çelebi ve ailesi vefat edince evin tapusu Ferit Koç'un üzerine kayıt edilmiştir. Mardin'in taş ustası Mimarbaşı Sarkis Lole'nin kentte yaptığı diğer eserler göz önüne alındığında taş işlemesi, bezeme ve motiflerde olan benzerliklerin yanında iki odasında mahzen özellikleri göstermesi nedeniyle evin

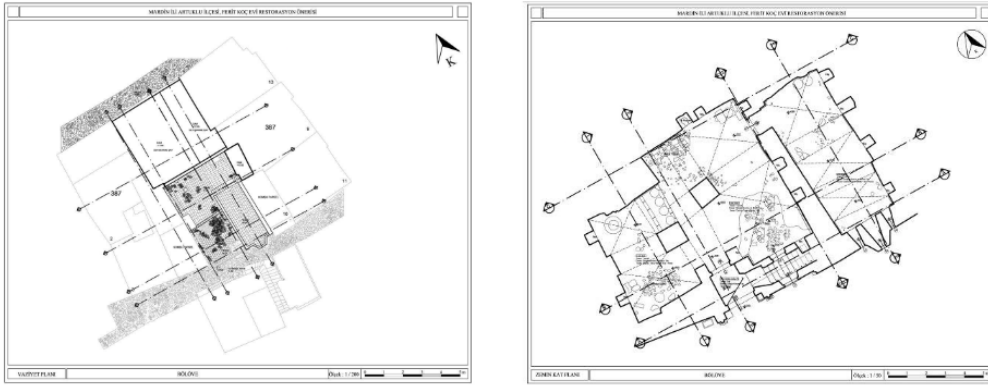
ilk başta Ermeni İncemyan ailesine ait olduğu düşünülmektedir (Genç, 2021, s. 32).

Yapının Mimari Özellikleri

Yapı, XIX. yüzyılda Ermeni taş ustaları tarafından yapılan Geleneksel Mardin Evleri'nin özelliklerini taşımaktadır. Geleneksel Türk Evleri'nin plan tipolojisi olarak sofasız plan özelliği göstermektedir. Mekânların teras etrafında kurgulandığı ve eyvan kullanımı göz önüne alınırsa XIX. yüzyıl Mardin yapılarından farklı olmadığı görülmektedir. Yapı içinde iki adet su kuyusu bulunan evin Geleneksel Mardin Evleri'nden farklı olarak nitelikli süslemelere sahip Mezopotamya manzarasına bakan bir cumbası bulunmaktadır. XIX. yüzyıl olarak nitelendirilen geç dönemin nitelikli cephe özelliklerini göstermektedir.

Plan Özellikleri

Kuzey-güney doğrultusunda eğime göre 334 m²'lik dikdörtgen bir alana oturtulan yapı bitişik nizamlı, 3 katlı, teraslı bir şekilde inşa edilmiş olup dıştan düz damla örtülüdür (Şekil 1).

Şekil 1. Vaziyet planı (solda) ve yapı zemin kat planı (sağda) (Genç, 2021)

Yapı, düzgün kesme ve moloz sarı kalker taşından yığma tekniğiyle inşa edilmiştir. Yapıya giriş, 24. Destan sokağın kuzeyinde yer alan yuvarlak kemer içine alınmış üzeri geometrik motifli sağında ve solunda sütuncelere yer verilmiş olan yuvarlak kemerli niş içerisine yerleştirilmiş ahşap doğramalı kapıdan sağlanmaktadır (Görsel 2).

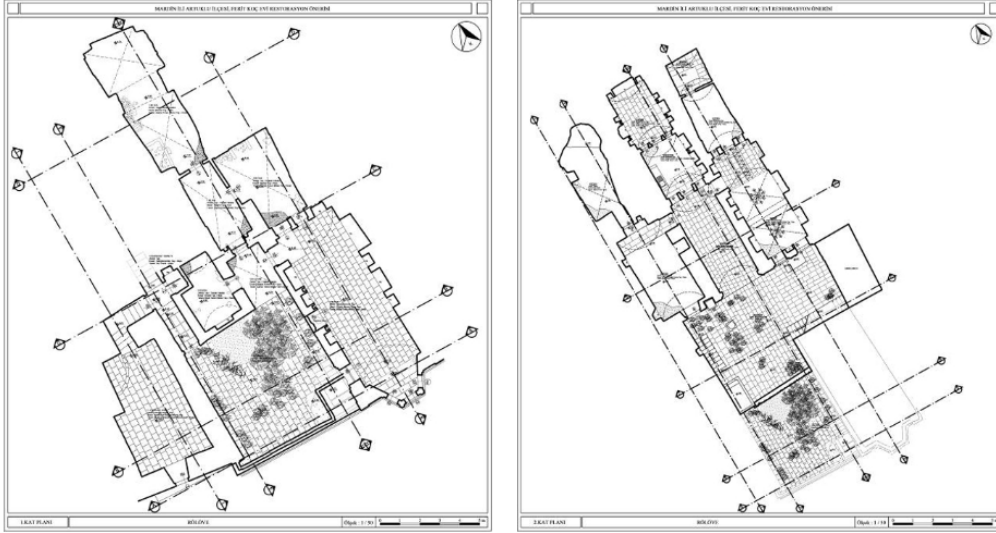
Görsel 2. Ana giriş kapısı

Zemin kat, kuzey-güney doğrultusunda şekillenen dikdörtgen planlı 3 adet ahır olarak kullanıldığı düşünülen mekândan oluşmaktadır (Şekil 1).

Görsel 3. Zemin kat mevcut kullanımı (solda ve sağda)

Zemin kattaki mekânlar dikdörtgen planlıdır ve üst örtüleri çapraz tonoz ile kapatılmıştır. Duvarlarında çeşitli formlarda nişlere yer verilen mekânlarda yoğun tahribat söz konusudur (Görsel 3). Birinci kata, girişin doğusunda bulunan merdivenlerle ulaşılmaktadır. Birinci kata çıkarken merdivenin doğusunda ara kat bulunmaktadır. Birinci kat, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir teras ve etrafında şekillenen mekânlardan oluşmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Birinci kat (solda) ve ikinci kat planı (sağda) (Genç, 2021)

Terasın kuzeydoğusunda yer alan yuvarlak kemerli giriş açıklığı olan eyvandan odalara geçilmektedir. Başoda olarak nitelendirilen cumbalı oda da bu katta yer almaktadır (Görsel 4). Mekânlar dikdörtgen plan özelliği göstermekte olup üst örtüleri beşik ve çapraz tonozludur. Zemin döşemelerinde beton şap tespit edilen mekânların duvarlarında çeşitli formlarda nişlere yer verilmiştir. Birinci katta yer alan mekânlarda yoğun tahribat görülmektedir. Terasın kuzeybatısında yer alan yuvarlak kemerli giriş açıklığından ikinci kata geçilmektedir. İkinci kata çıkılan merdivenlerin batısında bir ara kat mekânına daha yer verilmiştir.

Görsel 4. Birinci kat görünüşü (solda) ve cumbalı başoda (sağda)

İkinci kat, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir teras ve etrafında şekillenen odalardan oluşmaktadır. Terasın kuzeyinde yuvarlak kemerli geometrik motifli saçında ve solunda sütuncelere yer verilen eyvan yer almaktadır (Görsel 5). Bu katta yer alan mekânlar dikdörtgen planlı olup üst örtüleri çapraz ve beşik tonozdur. Duvarlarında çeşitli formlarda niş ve yüklüklere yer verilen mekânlarda yoğun tahribat söz konusudur ve zemin döşemelerinde beton şap görülmektedir. Tavan yüzeylerinde bitkisel ve geometrik motifli süslemelere yer verilmiştir ve mekânda geleneksel Mardin evlerinde görülen seki oluşumu görülmektedir (Görsel 5). Terasın güneydoğusunda yer alan merdivenlerle hamam olarak kullanılan bölüme geçilmektedir bu kat da ara kat niteliği taşımaktadır (Görsel 6).

Görsel 5. İkinci kat ve geometrik motifli eyvan kemeri (solda) ve tavan süslemeleri ve seki oluşumu (sağda)

Görsel 6. Hamam olarak kullanıldığı düşünülen bölüm ve teras

Cephe Özellikleri

Sokağa bakan cepheyi estetik açıdan zenginleştiren cumba tek yönden sokağa çıkma yapan cumbalar grubuna girmektedir. Cumbayı altta konsol görevi gören çıkma taşımaktadır. Cumba kuruluşunda üç yöne bakacak şekilde yarım daire

kemerli pencere açıklıkları yer almaktadır. Pencere açıklıkları iki sıra silme ve içinde altı kollu yıldız motifinin yer aldığı bir sıra bordür ile çevrelenmiştir. Cumbanın altında konsol görevi gören taşıyıcı çıkmada, zemin kat bitimini gösteren profilli silme ve hemen altında içinde altı kollu yıldız, dendan, sarkıt şeklinde mukarnaslardan oluşan friz bulunmaktadır. Cumbanın üstünde, kat bitimini vurgulayan silmeler ve içinde altı kollu yıldız, dendan, belli aralıklarla yerleştirilmiş sarkıt şeklinde mukarnas, bitkisel ve geometrik motifler tekrarlanarak cephe zengin süslemeler ile hareketlendirilmiştir (Görsel 7).

Görsel 7. Zengin taş işleminin bulunduğu cumba

Birinci katın batısında yer alan güneye bakan, zengin taş işçiliği ile oldukça hareketli olan cephenin üst seviyesinde birinci kat bitimini gösteren silme ve hemen altında cepheyi tamamen kuşatan yatay şekilde üçgen dendanlardan oluşan friz bulunmaktadır. Köşelerde, bileziğinde palmet motifinin yer aldığı iki adet sütünce ile köşeler yumuşatılmıştır. Cephede iki adet dikdörtgen formlu pencere açıklığı bulunmaktadır. Lentolu dikdörtgen formlu ve demir şebekeli pencere açıklıkları, dıştan sağır sivri kemerli birer niş içerisine yerleştirilmiştir. Sağır sivri kemerler, zik zak şeklinde 3 sıra silme ve içinde bitkisel süslemelerin olduğu bir sıra bordür ile çevrelenmiştir. Bordür, hem sütun başlığından hemde gövdesinde palmet motifi bulunan sütüncelere oturtulmuştur. Pencere açıklıklarının alınlığında, sonradan kapatıldığı anlaşılan dikdörtgen formlu tepe pencereleri bulunmaktadır. Bu pencerelerin etrafı, içinde bitkisel ve geometrik motiflerin olduğu sivri kemer formlu silme ve bordürler ile kuşatılmıştır (Görsel 8).

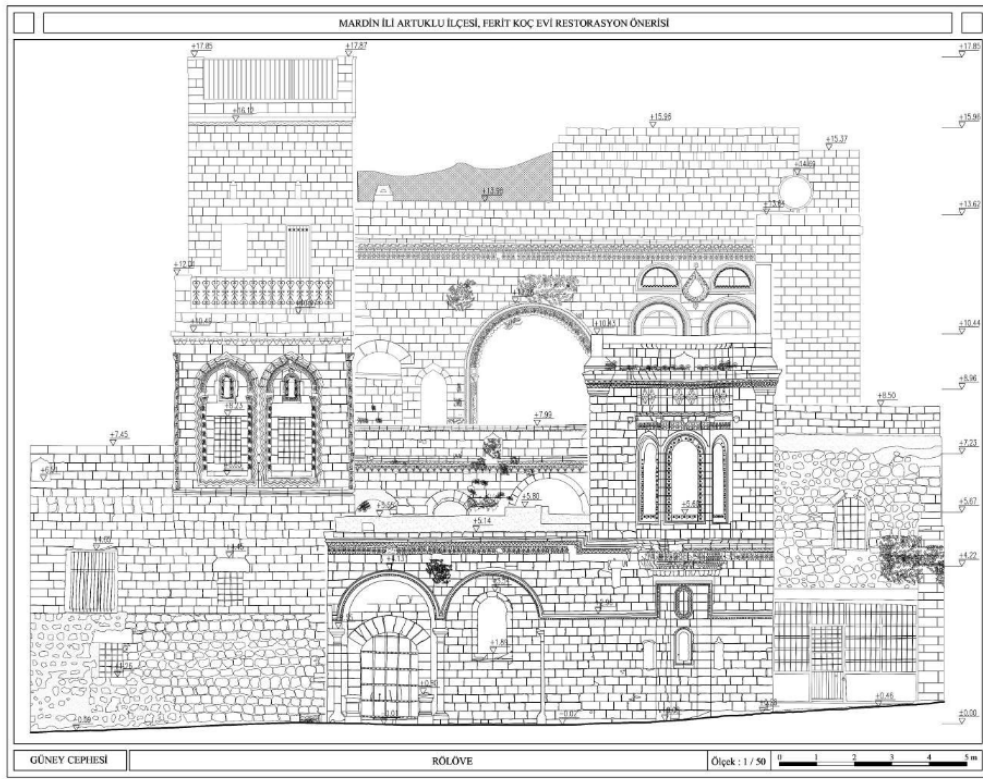

Görsel 8. İkinci kat pencere açıklıkları ve cephe süslemeleri

İkinci kat terasına bakan güney cephede, yarım daire eyvan kemeri, palmetlerin yan yana yerleştirilmesi suretiyle oluşturulmuştur (Görsel 9). Kemer, bitkisel karakterli sütun başlığına ve iç içe geçmiş örgü motifleriyle bezenmiş gövdeye sahip sütunceler tarafından taşınmaktadır. Eyvan kemeri, uç kısımlarda dişler oluşturmuştur. Kemer dıştan çevreleyen üç sıra aynı karakterde silme mevcuttur. Silmeler, geometrik tarzda bir süslemeye sahiptir. Cephede Kat bitimini gösteren profilli silmeler ve bu silmelerin hemen altında yatay olarak dolaşan süsleme frizi bulunmaktadır. Friz, yatay şekilde dendan, altı kollu yıldız ve bitkisel motiflerinin tekrarı ile hareketlendirilmiştir. Cephede bulunan yarım daire kemerli pencere açıklıkları iki sıra silme bir sıra bordür ile çevrelenmiştir. Silme dendan şeklinde yapılmışken bordürde ise zencerek ve bitkisel motifler kullanılmıştır. Pencere açıklıklarının hemen üzerinde iki sıra silme ve içinde geometrik motifin olduğu bir sıra bordür ile çevrelenen sonradan kapatıldığı anlaşılan yarım daire kemerli tepe pencereleri bulunmaktadır. Bu pencerelerin arasında üzerinde bitkisel motiflerin yer aldığı damla şeklinde bir tepe penceresi daha mevcuttur. Damla pencerenin hem tepe hem de alt noktası palmet motifi ile sonlanmaktadır (Şekil 3).

Görsel 9. İkinci kat eyvanı ve cephe süslemeleri

Şekil 3. Güney cephesi (Genç, 2021)

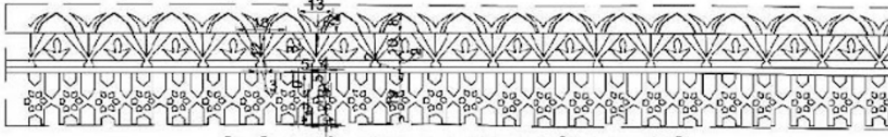
Strüktür ve Malzeme Özellikleri

Yapı, düzgün kesme, kesme ve moloz taş kullanılarak inşa edilmiştir. Taşların geneli bölgede yöresel harç olarak kullanılan hidrolik kireç – kaymak kireç – taş tozu karışımı olan inkara harcı ile birleştirilmiştir. Bazı yüzeylerde çimento esaslı sıvalar da görülmektedir. Taş doğası gereği bakım isteyen bir yapı malzemesidir. Yapı, uzun süreli doğal etkenler, terk, kötü kullanım ve onarımlar, vandalizm gibi nedenlerden kaynaklı bakımsızlık nedeniyle strüktür ve malzeme bakımından kötü durumdadır. Kapı, pencere kasaları ve niş dolaplarının çoğu günümüze ulaşamamış olup bazı mekânlarda taşın doğasına uygun olmayan betonarme döşeme görülmektedir. Yapının üst örtüsü dıştan düz damlı olup içten beşik ve çapraz tonozlu olarak inşa edilmiştir. Tonozlar moloz taşla yığma tekniğinde ahşap ve çamur kalıp kullanılarak yapılmıştır. Ahşap kalıp tonozu taşıyan kemerler için hazırlandıktan sonra çamurla tavan kalıbı oluşturulmuştur. Moloz taş ve harç birleştirilerek tonozlar tamamlanmıştır. Tavan yüksekliği odadan odaya değişmekte olup, 1.60-3.00 m arasındadır. Yapının damında şap malzeme görülmektedir.

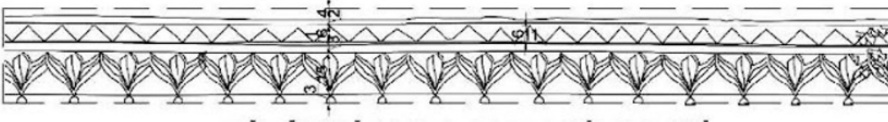
Pencereler, yuvarlak kemerli niş içerisine alınmış bitkisel ve geometrik motifli demir parmaklıklı ahşap lentoludur. Zemin katta yer alan pencereler diğer pencereler nazaran daha küçük tutulup dairesel formda mazgal pencerelere yer verilmiştir. İkinci katta güneybatıya bakan odanın cephelerinde zikzak motifli sivri kemerli niş içerisine alınmış pencerelere yer verilmiştir. İkinci kat eyvanının doğusunda ise damla motif formlu tepe pencerelerine bulunmaktadır. Pencerelerin doğramaları günümüze ulaşamamıştır.

Yapının sokağa açılan bir kapısı mevcuttur. Bu kapı ceviz ağacından üretilen ahşap doğramalardan meydana gelmiştir. Yapının içindeki kapılardan günümüze ulaşanı, zemin katta yer alan ahır mekânın demir doğramalı ahşap lentolu kapısıdır.

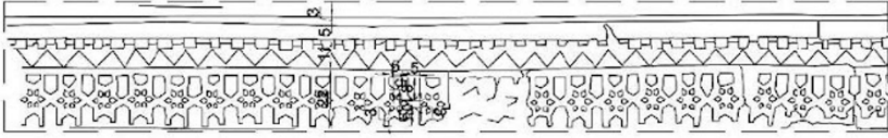
Yapının tüm katlarında çeşitli formlarda niş ve yüklüklere yer verilmiştir. Zemin katta, sivri kemerli niş içerisine alınmış yalıklar; birinci ve ikinci katlarda çeşitli büyüklüklerde, sivri ve yuvarlak kemer formlu yüklük ve ocak nişine ve kaş kemer formlu aydınlatma nişlerine yer verilmiştir. Yapının cephelerindeki süslemelere bakıldığında XIX. yüzyıl geç dönemine ait olduğunu söylemek mümkündür. Oldukça zengin süslemeleri olan güney cephesinde, kat bitimini simgeleyen silmeler ve içerisine yerleştirilmiş olan bitkisel ve geometrik motifler yer almaktadır (Görsel 10).

Zemin kat silme detayı

Birinci kat silme detayı

İkinci kat silme detayı

24. Destan sokağa bakan giriş kapısı, anıtsal yapıların giriş portalları biçiminde bordürlerle çevrelenmiş ve süslemelere yer verilmiştir. Pencereler, zikzak, yarım daire, damla motifli kemerler içerisine yerleştirilmiştir. Yarım daire kemerli üç pencereye sahip olan cumba, iki sıra silme ve içinde altı kollu yıldız motifinin yer aldığı bir sıra bordür ile çevrelenmiştir. Cumbanın altında, kat bitimini gösteren profilli silme ve hemen altında içinde altı kollu yıldız, dendan, sarkıt şeklinde mukarnaslardan oluşan friz bulunmaktadır. Cumbanın üstünde, kat bitimini vurgulayan silmeler ve içinde altı kollu yıldız, dendan, belli aralıklarla yerleştirilmiş sarkıt şeklinde mukarnas, bitkisel ve geometrik motifler tekrarlanarak cephe zengin süslemeler ile hareketlendirilmiştir. Mekânların tonoz yüzeylerinde bitkisel ve geometrik motifler görülmektedir. Bazı nişlerin tepe noktalarında bitkisel motifli süslemelere yer verilmiştir.

Mevcut Fiziki Durumun Değerlendirilmesi

Yapı dıştan özgün halini korumasına karşın iç mekânda bakımsızlıktan dolayı yapısal hasarlara sahiptir. Statik sorunları olan yapının duvar ve tonozlarında derin çatlaklar gözlenmiş, taş yüzeylerinde yoğun derecede aşınma ve parça kopması mevcuttur. Odaların birçoğunda tonoz ve duvar yüzeylerine çimento ve kireç esaslı sıva ve boya uygulanmış olup yoğun dökülmeler gözlenmektedir. Tonoz yüzeylerinde yoğun nemlenme ve bundan kaynaklı aşınmalar görülmektedir. Niş ve yüklük kemerlerinin üzerinde yer alan motiflerde parça kayıpları ve aşınmalar mevcuttur. Zemin döşemesinde ve merdivenlerde parça kayıpları ve aşınmalar gözlenmektedir.

Pencere ve kapıların doğramaları sökülmüş olup ahşap lentolarda çürümeler ve demir parmaklıklarda paslanmalar gözlenmiştir. İkinci kat terasının güneybatısında yapıları ayırmak için tuğla ile örülmüş olan ek kaldırılmalıdır. Cephe taşlarında ve süslemelerde uzun süreli doğal etkenler sebebiyle derz boşalması, bitki oluşumu, yosunlaşma, nem, kararma, dökülme ve parça kopmaları mevcuttur. Cumbanın sokağa bakan cephesinde, strüktürel çatlak görülmektedir.

Başlangıçta 3 katlı bir konut şeklinde inşa edilmiş Ferit KOÇ Evi günümüze kadar da konut işlevini sürdürmektedir. Gelişen yaşam koşulları nedeniyle yetersiz kalan evde konforu artırma amaçlı onarım ve değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Yapıdaki bu değişiklikleri saptayabilmek için restitüsyon analizi yapılmıştır (Şekil 4). Restitüsyon çalışmaları sırasında ne tür kaynakların kullanılacağı aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir.

A. Yapıdaki İz ve Örneklerden Bilinen (Şekil 4).

1. Varlığı kesin olarak bilinenler: Yapıda yapılan rölöve çizim çalışmaları sırasında varlığını kesin olarak saptananlardır. Çizimde kırmızı renk ile gösterilmiştir.

2. Yapıdan gelen izlere göre: İzi olan veya olmayan elemanların boyut, biçim, konum gibi özelliklerin yapıdan gelen benzer örnekler doğrultusunda tespit edilmiştir. Çizimde mavi renk ile gösterilmiştir.

B. Benzer Dönem Örneklerinden Bilinen (Şekil 4).

1. Yapıda izi olan ve özellikleri benzer dönem örneklerinden bulunan: Boyut, konum, biçim gibi özelliklerden bazıları belli olan yapı elemanlarının eksik olan kısımlarının benzer dönem örneklerinden yararlanılarak tamamlanmasıdır. Çizimde turuncu renk ile gösterilmiştir.

2. Yapıda izi olmayan ve özellikleri benzer dönem örneklerinden bulunan: Boyut, konum, biçim gibi özelliklerden hiçbirinin belli olmadığı yapı elemanlarının eksik olan kısımlarının benzer dönem örneklerinden yararlanılarak tamamlanmasıdır. Çizimde yeşil renk ile gösterilmiştir.

Şekil 4. Restitüsyon kaynak kullanım analizi (Genç, 2021)

FERİT KOÇ EVİ RESTORASYON ÇALIŞMASI

Tarihi değer niteliği taşıyan yapıların bozulmuş kısımlarının daha fazla bozulmasını önlemek amacıyla belgelere bağlı kalınarak yapılan çalışmaların bütününe restorasyon denilmektedir (Ahunbay, 2017, s. 86-87).

Ferit Koç Evi'ne ait restorasyon kararlarının alınmasında, 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü'nün 4. maddesi "Anıtların korunmasındaki temel tutum korumanın kalıcı olması ve sürekliliğinin sağlanmasıdır" (Venedik Tüzüğü, 1964) ve 2013 yılında yayınlanan ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesinde yer alan "Mimari Mirasa Müdahale İlkeleri" 2.maddesi "Müdahaleler yapıya zarar vermemeli; tarihi belge niteliği olan izlerin yok olmamasına ve değiştirilmemesine dikkat edilmeli; yapının bütünlüğü korunmalıdır." (ICOMOS, 2013) hükümleri esas alınmıştır. Yapının bozulma nedenlerinin bakıldığında uzun süreli doğal etkenler ve insanların neden olduğu terk, vandalizm ve kötü kullanım ve onarımlar yer almaktadır. Yapının kamu yararı gözetilerek sürekli kullanım göreceği şekilde restore edilmesiyle bakımsızlık sorunu çözülecek ve yapının yaşatılması sağlanacaktır. Yaklaşım olarak Geleneksel Mardin Evleri'nin korunup yaşatılması ve yapının bünyesinde yapılacak müdahalelerle gelecekteki restorasyon çalışmalarına örnek olması düşünülmüştür. Yapıda zorunlu olmadıkça bütünleme yapılmayacaktır. Özgünlüğünü yitirmemiş olan

tüm elemanlar temizlendikten sonra sağlamlştırılacaktır. Yapıya sonradan eklenen ve özgün olmayan her türlü ek kaldıracaktır. Yapılacak olan tüm müdahalelerde yapının korunması esas alınacak yeni işlev gereği eklenecek olan mobilya, tesisat vb. modern malzeme ile yapının dokusunda zarar vermeden yapılacaktır. Çalışma sonucunda getirilecek olan restorasyon önerisi, yeniden işlevlendirmeyi kapsamayıp mevcut yapıyı ayakta tutmaya yönelik bakım ve onarımı hedeflemektedir.

Önerilen Müdahale Teknikleri

Yapının içinde bulunduğu mevcut durum tespit edildikten sonra sağlamlştırma, bütünleme, yenileme ve temizleme tekniklerinin kullanılması uygun görülmüştür (Şekil 5).

Sağlamlştırma

Venedik Tüzüğü'nde "Geleneksel tekniklerin yetersiz kaldığı yerlerde, koruma ve inşa için bilimsel verilerle ve deneylerle geçerliliği saptanmış herhangi çağdaş bir teknik kullanılarak anıt sağlamlştırılabilir." maddesine yer verilmiştir (Venedik Tüzüğü, 1964). Sağlamlştırma işlemi, malzemenin sağlamlştırılması, taşıyıcı sistemin sağlamlştırılması ve zeminin sağlamlştırılması olmak üzere üç ana başlık şeklinde ele alınmaktadır (Ahunbay, 2017, s. 90-96). Yer sarsıntıları, deprem gibi doğal afetler yapıların taşıyıcı sistemlerinde hasara yol açmaktadır. Geçmişte yapılan sağlamlştırma uygulamalarından bazıları; payanda ile desteklemek, gergiler yerleştirmek veya yıkıp yeniden yapmak olarak bilinmektedir. Günümüzde uygulanan çağdaş sağlamlştırma teknikleri; enjeksiyon, ankraj, ön germe, temel genişletme vb. şeklinde yapılmaktadır (Ahunbay, 2017, s. 92). Sağlamlştırma, temel güçlendirmesi, bölgesel onarım (küçük ve büyük çatlakların onarılması) ve bölgesel güçlendirme (lif takviyeli polimer sarı ve çubuklar ile güçlendirme) şeklinde uygulanabilmektedir (Yaldız, Yavuz ve Yılmaz, 2011, 1042-1050). Hasar tespiti sonucu yapının genelinde (Şekil 3) ciddi derecede strüktürel çatlak ve dökülmeler söz konusudur. Bu nedenle yapının sağlamlştırma işleminin yapılmadan önce bir inşaat mühendisi tarafından statik projesinin hazırlanması gerekmektedir. Yapılan statik proje doğrultusunda iç mekân, cumba ve cephe duvarlarında yer alan derin çatlaklara uygun müdahale kararları verilmelidir. Yapı malzemesinin dokusunu sağlamlştırmak için koruma uzmanları tarafından özel kimyasal bileşenler uygulanmaktadır. Yapılan işlem bozulma sürecini yavaşlatmakta olup özgün yapının daha uzun süre yaşamasını

sağlamaktadır. Sağlamaştırma uygulaması taşın türüne ve bozulma durumuna göre belirlenmektedir. Fırça ile sürülerek, taşa püskürtülerek ya da vakumla uygulanmakta olan taşı sağlamaştırma uygulamalarının koruma kimyası ile uğraşan uzmanlar tarafında seçilip uygulanması gerekmektedir (Ahunbay, 2017, s. 90-91).

Bütünleme

Bir bölümü dökülen veya yok olan yapı öğelerini ilk tasarımlarında olan bütünlüğe kavuşturmak amacıyla geleneksel ya da çağdaş malzemeler ile yapılan tamamlama işlemine bütünleme-reintegrasyon denilmektedir. Bütünlemenin yapılabilmesi için ilk tasarıma ilişkin verilerin varlığı oldukça önemlidir (Ahunbay, 2017, s. 96-97). Hasar analizinde tespit edilen yüzey kaybı 5 cm'den fazla olan süsleme, taş yüzeyleri, kapı pencere kenarları, taş merdiven basamaklarında oluşan malzeme kayıplarının yapının dokusuna özgün kireç taşı ile değiştirilmesine ve yüzey kaybının 5 cm'den az olduğu belirlenen yerlerde onarım harç ile tamamlanması uygun görülmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Müdahale analizi kesit (Genç, 2021)

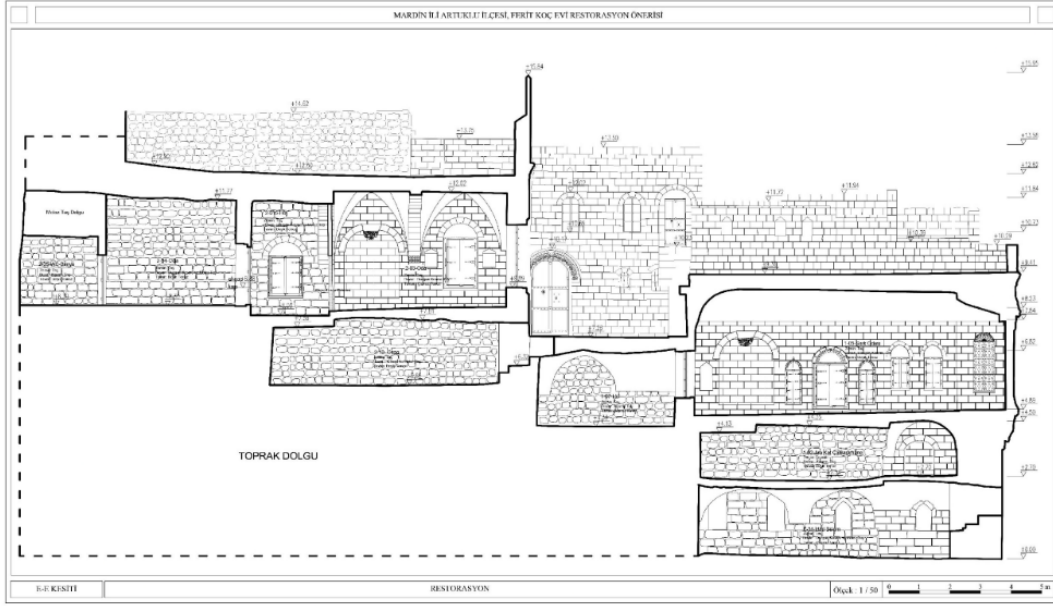
Yeniden Yapım/Yenileme

Zemin kat toprak döşemesi kaldırılıp yeniden işlevlendirme kapsamında dokuya uygun taş döşemesi yapılacaktır. Yapının raspa edilen tonoz yüzeyleri

yöresel harç olan inkara harcı ile tekrardan sıvanacaktır. Şap malzeme olarak belirlenen zemin döşemeleri ve dam döşemesi kaldırılıp yerine yapıya uygun taş malzeme döşenecektir. Yapıya verilecek yeni işlev doğrultusunda sıhhi tesisat ve elektrik tesisatı uzmanlar tarafından planlanması gerekmektedir. Yapının büyük problemlerinden biri olan temelden yukarıya doğru çıkan nemin ve yapının içerisine gelen sokak sularının kontrol edilmesi için drenaj sistemi yenilenecektir (Şekil 6).

Temizleme

Temizleme, yapıların silüetini bozan, tarihi ve estetik bir değer taşımayan eklerin kaldırılarak arındırma uygulamasıdır (Ahunbay, 2017, s. 100). Yapı kullanım gördüğü süre içerisinde gelişen ihtiyaçlar doğrultusunda birtakım eklemelere maruz kalmıştır. Zemin katta yer alan mekânları birbirinden ayıran yarı seviyeye kadar örülmüş olan duvarın kaldırılması gerekmektedir. Zemin katta toprak tabakanın üzerini örten molozların temizlenmesi gerekmektedir. Teras korkuluğunun üzerine örülen 2 sıra briket kaldırılmalı özgün doku açığa çıkarılmalıdır. Katlarda yer alan mekânlarda, sonradan örülen düşük seviyeli taş sıraları ve briket bölücü duvarlar kaldırılmalıdır. 2.kat terasında yer alan binalar arası geçiş aralığı işlevini yitirmiş olup kaldırılması gerekmektedir. Mutfak mekânı olarak işlevlendirilen alanda yer alan tezgâh, klima demiri, seramik duvar kaplaması kaldırılmalıdır. Bazı odalarda sonradan taşlarla örülüp kapatılan kapı ve pencere açıklıkları gözlenmiştir. Bu duvarların kaldırılıp kapatılmış olan açıklıkların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Yıkılmış olan lento ve dökülen duvar parçaları temizlenip sağlamlaştırmaya uygun bir zemin hazırlanmalıdır. Sulu beton makinaları yardımıyla şap malzeme olarak belirlenen döşemeler kaldırılacaktır (Şekil 1, 2). Temizleme işlemi genel olarak bezeme temizliği ve cephe temizliği olarak iki başlık altında incelenebilir. Cephe temizliği kendi içerisinde; Mekanik temizlik, kimyasal temizlik, suyla yıkama emici kil ve kâğıt hamuru uygulama ve emici jeller uygulanması olarak bilinmektedir (Ahunbay, 2017, s. 104). Yapının bütünlüme ve sağlamlaştırma işlemlerine uygun hale gelmesi için iç ve dış duvarlarda yüzey temizliği yapılmalıdır. Hasar analizinde belirtildiği üzere yapıda nem, sıva/boya/kir, bitki oluşumu/yosunlaşma, tuz kalıntıları gibi sorunlar görülmektedir. İç ve dış duvarlarda yer alan boya, kireç ve çimento esaslı sıvaların raspa edilerek temizliği gerekmektedir. Cephe ve döşeme taşları ise yapıdan alınan örnekler doğrultusunda uygun kimyasal veya fiziksel yöntemlerle temizlenecektir. Korozyona uğramış olan pencere lokma korkulukları temizlenip koruyucu ilaç sürdükten sonra tekrar yerlerine yerleştirilecektir (Şekil 6).

Şekil 6. Restorasyon projesi kesit (Genç, 2021)

SONUÇ

Tarihi ve kültürü bağlamında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin önemli yerleşim yerlerinden biri olan Mardin'de geleneksel konut mimarisinin değerli örnekleri bulunmaktadır. Taş malzemenin bakımının zorluğu, arazinin eğimli olması, araç giremeyecek kadar dar olan sokakları ve alt yapı yetersizliğinden kışın ısınma sorunları nedeniyle modern kente göç eden yerli halk, Türkiye'de koruma düşüncesinin gelişim göstermesiyle konutlarını restore ettirmeye başlamışlardır. Bakımsız kaldıkları süre boyunca evlerde uzun süreli doğal etkenler nedeniyle tahribat meydana gelmiştir. Doğal etkenlerin yanında yanlış yapılan bakım ve onarımlar da bozulma sürecini hızlandırmıştır.

Bu çalışmayla yapılan rölöve çizimlerinden hasar ve malzeme analizi sonuçları elde edilmiştir. Yapının içerisinde bulunduğu durumun genel olarak terk sebebiyle meydana gelen hasarlardan oluştuğu anlaşılmıştır. Evde yaşanan süre boyunca yanlış yapılan onarımlar sonucunda taş yüzeylerinde bozulmalar görülmüştür. Yapılacak olan çalışmalar yapının mimari bütünlüğünü korumaya yönelik en az müdahale ile gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Mardin'in tarihini oldukça iyi yansıtan Ferit Koç Evi'nin koruma ve mimarlık disiplinlerine uygun bir şekilde yapının

kimliğine uygun restorasyon projesi hazırlanmıştır. Statik sorunları ile öne çıkan yapıda restorasyon çalışmalarına başlanmadan önce uzmanlar tarafından yapılan statik projesine göre müdahale edilmesi gerekmektedir. Taşlarda oluşan tahribatın durumuna göre kimya uzmanlarıyla iş birliği yapılarak çalışılmalıdır.

Bütün bu çalışmaların amacı yapıya en az ve en doğru müdahale tekniklerini geliştirmektir. Bu sayede yapı çok daha uzun süre yaşayabilecektir. Yaşamın sürekliliğinde önemli olan bir diğer konu da yapıya uygun yeni işlevin belirlenmesidir ki bu da yapı için ayrı ve önemli bir çalışma konusu oluşturmaktadır. Bu çalışma ile birleşecek uygun yeni işlev yapının çok daha uzun yıllar kullanımını ve gelecek kuşaklara sağlıklı aktarılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ahunbay, Z. (2017). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (9. Baskı). İstanbul: Yem.

Alioğlu, F. (2000). *Mardin Şehir Dokusu ve Evler*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Gabriel, A. (2014). *Şarki Türkiye'de Arkeolojik Geziler* (Çev. İdil Çetin). Ankara: DİPNOT.

Genç, S. (2021). *Mardin İli Artuklu İlçesi, Ferit Koç Evi Restorasyon Önerisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Göyünç, N. (1991). *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ICOMOS. International Council on Monuments and Sites. (2013). *Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf. Erişim Tarihi: 13 Mart 2021

Minorsky, V. (1997). "Kürtler" *İslam Ansiklopedisi*. C.VII. (s. 321). Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı.

Niebuhr, C. (1792). *Travels through Arabia, and other Countries in the East*. Robert Heron (Ed.), Edinburgh: R. Morison and Son

Şengül, B. A. (2017). Mardin'de Kültürler Arası Yaşam: Konut Mimarisi Bağlamında Bir Değerlendirme. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 54, 7-60.

Venedik Tüzüğü. (1964). *Tüzük Maddeleri*. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf. Erişim Tarihi: 4 Şubat 2021.

Yaldız, E., Yavuz, G., & Yılmaz, Ü. S. (2011). Tarihi Taş Yığma Konutların Güçlendirilmesinde Kullanılan Yöntemler: Ürgüp İbrahim Paşa Köyünden Bir Konut Örneği. *Engineering Sciences*, 6, 1034-1052.